

ОБИЧАЈИ ЖИВОТНОГ ЦИКЛУСА

ОБИЧАЈТЕ ОТ
ЖИЗНЕНИЯ ЦИКЪЛ

**ОБИЧАЈИ ЖИВОТНОГ
ЦИКЛУСА У ГРАДСКОЈ
СРЕДИНИ**

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА
Књига 48

Уредник
Зорица Дивац

Рецензенти
Никола Павковић
Биљана Сикимић

Примљено на III Седници Одељења друштвених наука САНУ одржаној 26. марта 2002. године године на основу реферата академика Димитрија Стефановића и дописног члана САНУ Војислава Становчића.

Публикација је резултат рада на пројекту ЕТНОЛОГИЈА СРПСКОГ НАРОДА И СРБИЈЕ, који је финансиран у целини од стране Министарства за науку, технологије и развој

УДК
392/393 (497.11-21) (063) (082)
392/393 (497.2-21) (063) (082)

ОБИЧАЈИ ЖИВОТНОГ ЦИКЛУСА У ГРАДСКОЈ СРЕДИНИ

Београд, 6-8. септембар 2001

Етнографски институт САНУ
Београд 2002.

THE SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
ETHNOGRAPHICAL INSTITUTE

SPECIAL EDITIONS
Volume 48

CUSTOMS OF LIFE-CYCLE IN URBAN SURROUNDING
Papers Delivered at the Second Serbian-Bulgarian Scientific
Conference – Belgrade, September 6-8, 2001

Секретар уредништва
Биљана Миленковић-Вуковић

Технички уредник
Мирослав Нишкановић

Лектор и коректор
Слободанка Марковић

Превод резимеа
Бојан Жикић
Биљана Сикимић
Петко Христов

ISBN: 86-7587-024-8

Тираж 500

Штампа
Чигоја - Београд

С а д р ж а ј

Никола Пантелић: Предговор	11
Иванка Петрова: Празници в съвременната българска семейна фирма	15
Иванка Петрова: Празници у савременој бугарској породичној фирми Ivanka Petrova: Holidays in Contemporary Bulgarian Family Business	
Сретен Петровић: Прежици матријархатског културног модела у ритуалима прелаза, посебно приликом рођења и свадбе	25
Сретен Петровић: Преживелици от матриархалниа модел в преходните обреди, във връзка с раждането и сватбата Sreten Petrović: Matriarchat Model Survivals in Rites of Passage, Especially in Birth and Wedding	
Душан Бандић: Испит као ритуални чин	39
Душан Бандић: Изпитът като ритуален акт Dušan Bandić: Exam as Ritual Act	
Душан Дрљача: Обреди прелаза код Пољака у југосло- венским земљама	55
Душан Дрљача: Преходните обреди при Поляците от југославските територии Dušan Drljača: Rites of Passage of Polish in Yugoslav Countries	
Славка Гребенарова: Съвременни градски обреди в случай на личен неуспех	67
Славка Гребенарова: Савремени градски обреди у случају личног неуспеха Slavka Grebenarova: Contemporary Urban Rituals on Personal Failure	

Лидија Радуловић: Црквени ритуали животног циклуса: крштење и венчање	77
Лидија Радуловић: Църковните ритуали от жизнения цикъл: кръщение и венчавка Lidija Radulović: Ecclesiastical Life Cycle Rituals: Baptism and Wedding	
Десанка Николић: Обреди животног циклуса Срба избеглих из Хрватске	95
Десанка Николич: Обредите от жизнения цикъл на Сърбите, избягали от Хърватска Desanka Nikolić: Life Cycle Rituals of Serbian Refugees from Croatia	
Петко Христов: Селищните и семейните празници – общностни маркери	103
Петко Христов: Сеоски и породични празници – друштвени маркери Petko Hristov: Rural and Family Holidays – Social Markers	
Бојан Жикић: Крштење одраслих и деца у Србији у последњој деценији двадесетог века	115
Бојан Жикич: Кръщенето на деца и възрастни в Сърбия през последното десетилетие на XX век Bojan Žikić: Adult and Infant Baptism in Serbia During the Last Decade of 20 th Century	
Ласта Ђаповић: Сиротиште као пример дерегулације обичаја животног циклуса – период кризе	129
Ласта Ђапович: Сиропиталището като пример за дерегулация на обичаите от жизнения цикъл – периодът на криза Lasta Đapović: Orphanage as Example of Life Cycle Deregulation – Period of Crisis	
Мирослава Лукић-Крстановић: Vox adolescentiae: мој јавни живот и спектакли	145
Мирослава Лукич-Кръстанович: Vox adolescentiae: моят обществен живот и спектакъл Miroslava Lukić-Krstanović: Vox adolescentiae: My Public Life and Spectacles	

Валентина Васева: Жената-птица в семејните обреди на Българите	163
Валентина Васева: Жена-птица у породичним обредима Бугара	
Valentina Vasseva: Woman-Bird in Bulgar Family Rituals	
Мирослава Малешевих: Менопауза – последња мистерија крви	199
Мирослава Малешевич: Менопаузата – последната мистерија на крвта	
Miroslava Malešević: Menopause – The Last Mystery of Blood	
Ана Лулева: Жените в малкият български град (XIX-началото на XX в.)	217
Ана Лулева: Жене у малом бугарском граду (XIX-средина XX века)	
Ana Luleva: Women in Bulgarian Smalltown (XIX-till the middle of XX ^c)	
Зорица Дивац: Комшијски "ритуали"	227
Зорица Дивац: Комшијските "ритуали"	
Zorica Divac: Neighbouring "Rituals"	
Галин Георгиев: Сватбените дарове в българското социјалистическо село – между разточителството и контрола	235
Галин Георгиев: Свадбени дарови у бугарском социјалистичком селу – између расипништва и контроле	
Gallin Georgiev: Wedding Gifts in Bulgarian Socialist Village – Between Wastefulness and Control	
Радост Иванова: Градската сватба – проблеми на развитието и състоянието й днес	247
Радост Иванова: Градска свадба	
Radost Ivanova: Urban Wedding	
Миљана Радованових: Горанска свадба у деведесетим годинама двадесетог века	261
Миљана Радованович: Горанската сватба през деветдесете години на XX век	
Miljana Radovanović: Gorans Wedding in 20 th Century 90's	

Евгения Кръстева-Благоева: Църковният брак в България след 1989 г. – традиция или мода	267
Евгенија Крстева-Благоева: Црквени брак код бугара после 1989 – традиција или мода	
Evgeniya Krsteva-Blagoeva: Ecclesiastical Matrimony in Bulgars After 1989 – Tradition or Fashion	
Александра Павићевић: Склапање брака у савременом српском друштву – два обреда и њихова анализа	279
Александра Павичевич: Сключването на брак в съвременното сръбско общество	
Aleksandra Pavićević: Getting Married in Contemporary Serbian Society – Two Rituals and their Analysis –	
Сања Златановић: Савремена свадба – прича о идентитету ..	291
Саня Златанович: Савременната сватба – разказ за идентитета	
Sanja Zlatanović: Contemporary Wedding – Story of Identity	
Весна Душковић: Свадбена фотографија као извор за тумачење елементата материјалне културе	303
Весна Душкович: Сватбените фотографии като извор за тълкуване на материалната култура	
Vesna Dušković: Wedding Photographs as Material Elements Interpretation Source	
Рачко Попов: Зооморфният код в погребалните представи на Българите (конете на св. Тодор)	321
Рачко Попов: Зооморфни код у погребним обредностима Бугара	
Ratchko Popov: Zoomorphic Code in Bulgar Funeral Rituality	
Ваня Николова: "Погребение – сватба" – идея и обредна практика	329
Вања Николова: "Погреб – свадба" – идеја и обредна пракса	
Vanya Nikolova: "Funeral-Wedding" – Idea and Ritual Practice	
Станка Јанева: Промени в надгробните знаци по време на преход	341
Станка Јанева: Промене у надгробним знацима у времену транзиције	
Stanka Yaneva: Funerary Signs Changings in Period Of Transition	

Мирослав Нишкановић: Читуље и памћење предака	355
Мирослав Нишканович: Помениците и паметта за предците	
Miroslav Niškano vić: Obituaries and Ancestral Rememberance	
Јадранка Ђорђевић: Промене у односима сродника услед смрти члана породице	363
Јадранка Джорджевич: Промени в отношенията между родствениците след смъртта на член от семейството	
Jadranka Đorđević: Changes in Relatives Relations Due to Death of Family Member	
Зорица Ивановић: Накога личе деца: сродство код Срба и принципи перцепције сличности међу сродницима	375
Зорица Иванович: На кого приличват децата: роднинство при сѐрбите и принцип на приема на приличване помежду роднини	
Zorica Ivanović: Who do Children Take After: Serbian Kinship and Principles of Perceiving the Resemblance Between Kins	

VOX ADOLESCENTIAE: МОЈ ЈАВНИ ЖИВОТ И СПЕКТАКЛИ

Глас младих је потребно стално ослушкивати, пратити и тумачити. То је огледало и нас самих. Ова истраживања су покренула неке од проблема младих и њихово укључивање у сферу јавног живота, разноврсних ритуала и обичаја посебно у урбазони. Циљ ових истраживања је такође да се културне и друштвене појаве у својој трајности и пролазности забележе и дају на увид будућим читачима и тумачима протеклих стварности. Јер, и овај запис је већ један тренутак прошлог.

Кључне речи: адолесценти, јавни ритуали, догађаји, светковине, културни стилови.

Када млади закораче у животни код адолесценције постају значајни актери у сфери јавног живота, обичаја и ритуала. Први наступи на животној јавној сцени означени су догађајима као што су уписни испити, матурске прославе, одласци у кафиће, биоскопе, присуствовања и ангажовања у масовним догађањима, музичким хепенинзима, политичким митинзима, протестима, па и интернет комуникација. Јавно укључивање, представљање, посматрање за младе јесте важан параметар у самоспознавању и спознавању других. Они тиме постају актери друштвене стварности коју нису изабрали, али којој припадају и коју на неки начин креирају. Међутим, ова друштвена стварност је исписала галопирајућу историју нагомиланих догађаја који су муњевито протутњали кроз период одрастања њених актера носећи их са собом. И управо зато сам се одлучила да ишчитам једну младост у тренутку која је за њене актере сад и овде и никад више. Повод истраживању су питања која су ме свакодневно подстицала на размишљања: на који начин млади доживљавају и артикулишу своју свакодневицу на размеђи социјализаторских парадигми, идентификација и културног маркирања у времену кризе? Да ли турбулентне јавне арене и сцене остављају искуствени траг у

креирању личности, друштвеној афирмацији и животним стилови-ма? И уколико остављају траг, да ли се то креће у правцу патологије деструкције, девијације, или пак, одређене еманципације, избора и креативности у сфери јавног живота? Колико је то део породичног наслеђа, анимације медија, а колико самостални пут у трагању за идентитетом?¹ Мој задатак је да разумем врло сложен и разгранат дијапазон активности, мишљења, интересовања, визија средњо-школаца о укључивању у арену и сцену јавних ритуала и спектакала, односно јавног мњења? Зато сам пошла од сваког младог појединца који ми је отварао пут своје личности у правцу разноврсних интеракција. У систематском ходу то значи повезати тело и идентитет, когнитивне матрице самоспознаје и полако изаћи на површину културних различитости и симболичког магнетизма груписања, сврставања, разликовања. Таква мрежа указује на могућа преклапања свега што се може назвати sazревањем у билошком и културном смислу што је један синтетички пут између приватног и јавног, индивидуалног и колективног, посебних и општих ознака културног идентитета (Герц, I 1998: 62).²

Девојке и младићи који су пристали да ми помогну у овој идеји, њих 70 (37 девојака и 33 младића) рођени су између 1982. и 1986. године. Сада они имају 15, 16, 17, 18 година, живе у Београду у општинама Стари град, Врачар, Палилула, Нови Београд, Земун, Савски венац. Похађају средње школе: Пету, Трећу, Девету, Једанаесту и Десету београдску гимназију, Филолошку гимназију, Земунску гимназију, Средњу грађевинску школу, Електротехничку школу "Раде Кончар" и Електротехничку школу "Никола Тесла". Дакле, они су пристали да попуне упитник који се састојао од 43 питања

---

¹ У оквиру пројекта Центра за политиколошка истраживања током 1989. године обављена су истраживања: "Јавно мњење омладине на подручју ех-Југославије", при чему је акценат стављен на свест омладине и њено политичко понашање што је подразумевало и питања као што су еколошка свест, однос према националном, однос према религији и др. Поставивши омладину у епицентар друштвене кризе ова истраживања су отворила многа питања: *Деца кризе, Омладина Југославије крајем осамдесетих*, Београд 1989. Након десет трагичних година које су оставиле друштвену пустош поставља се поново питање шта је са младима?

² Герц критикује стратиграфско схватање према којем је човек састављен од нивоа који су несводљиви и који се љуште слој по слој: од различитих облика култура, правилности друштвених организација до анатомије. Он стога предлаже синтетичка схватања по којима билошки, социолошки, културни и други чиниоци су варијабле у оквиру друштвених система анализе.

отвореног типа.³ На овај начин је постигнута гипкост у одговори-ма као што су изношење ставова, утисака, па чак коментара и критика на рачун концепције упитника односно саме идеје истраживања. Овим крајње отвореним моделом постигла сам следеће: а. могућност да дођем и до неких података који ми нису били познати када је реч о местима и догађајима окупљања; б. исписани текстови су својеврсни културни миље жаргона као матрица у разумевању културних стилова, в. ишчитавањем порука исписаних на маргинама или обилатим коришћењем знакова интерпункције могла сам да пратим градацију расположења током самог попуњавања упитника. Коначно, у разговорима са по троје четворо информатора могла сам да проверим и продубим њихове исказе, а такође да сазнам њихова мишљења о ставовима пријатеља или неистомишљеника. Ови разговори су се често претварали у праве дебате о томе шта је средњошколцима пружено, шта могу да очекују и колико да учествују у стварању оног што они зову *урбазоном*. Признајем да се и даље шири круг потенцијалних помагача, пристижу предлози и одговори.

Између заједнице и комунитаса

(Не)прилагођавање свету одраслих, тај раскорак у упознавању свога тела и психолошког сазревања, продуженог детињства или његовог реза, зависности и осамостаљивања, представљају праг на који треба закорачити и искорачити с гомилом емоција и искустава. Када се једном затворе врата од кућног прага и сјури низ степенице у сусрет свему што је даље од родитељског двогледа, добија се двоструки статус нисам-више-дете и ја-се-представљам-свету. Тај екстравертни залет одређује позиције девојака и младиха у реализацији својих аутономија и *другог бивства* (Малешевић, 2000: 109). Међутим, шта се дешава кад уобичајени животни циклус пресецају догађаји који у потпуности девалвирају младалачку свакодневицу? Реч је о генерацији која у преломним тренуцима свога одрастања живи на размеђи имати и немати с контро-

---

³ Садржај упитника обухвата следеће целине: слободно време и изласци; учешће на јавним скуповима (спортски догађаји, музички спектакли, политички митинзи, религијски обреди, фолклорне манифестације); stage и бити у маси: искуства и издвајање посебних случајева – доживљаја; препознавање и представљање у маси: изглед, понашање, жаргон; ставови и утисци о масовним окупљањима – између урбаних дешавања и руралних окупљања; утицај медија и интернета у информативној комуникацији; перспективе и визије о спектаклима.

верзним искуством празних џепова и етикетирања раскоши и моћи, искуством бунтова, провокација и конфликта, сузаваца, хапшења и полицијских марица, масовних шетњи, антагонизама, ратничке реторике и маскирних униформи, с искуством бомбардовања, и с искуством путовања у свету маште или као нужног зла; реч је о генерацији која је на кашичицу спознавала друге просторе и којој је медијски убризгаван *ратнички шик*. И све то у распону од десет година.

На почетку разговора о правцима осамостаљивања, млади говоре о првим изласцима, приватним седељкама и журкама, шетњама или окупљањима по парковима, седењима на зидићима, одласцима у кафиће, клубове, пабове, *биртије*, затим у биоскопе и ређе у позоришта. У Београду ти простори су јасно назначени параметрима *скупих и јефтних места*, уз одређене хепенинг понуде, – *реив журке или парти, реге вечери, панк свирке, турбо – шминкерска места* итд. Мањи број истиче и своје спортске активности у виду тренинга или фитнес рекреација.

Популарна места која посећују девојке и младићи су: Tuckwood "високобуџетно место које подразумева трошкове од 300 динара и више", *Хавана, Аканулко, D-moll, Garden*, кафићи у Његошевој улици. Клубови су: *Anderground, Industria, Barutana, Mondo, Roof, Plato*, Irish pub, *Dadov, Bus, Kolos*. Места која су доступна скромнијем џепарцу су Black turtle код Пете београдске гимназије, затим Сезам драгстор у Македонској улици где је јефтино пиво или локалне "биртије у крају" – *Цврца и Пуџић* на Новом Београду. Популарна места за изласке су и простори где се одржавају "живе свирке" као што су СКЦ, Дом омладине, КСТ и већи хепенинзи у халама спортова и на отвореном простору на трговима и стадионима.

Изласци су важан ритуални моменат у одвајању од институција одраслих и улазак у заједницу друштва и гангова. Уместо родитељског избора с ким, ова груписања имају другачија правила у интеракцијској мрежи која се заснивају на емоцијама, афинитетима, интересовањима и разликама с ким и зашто? Изаћи, у њиховом жаргону с *ортацима и ортакињама*, или својим друштвом у *зујање, у живот, блејање* упућује на јасну лиминалну зону одвајања од родитеља и школских активности, припајања заједници пријатеља и поновног повратка с новим искуствима у родитељску базу. Излазак сачињава низ ритуалних пракси одвајања и припајања. Тело и сексуалност уз сагласност огледала оверава изглед онако како се претпоставља да ће бити представљено. У том смислу огледало има и улогу јавног огласивача и оверивача. Затим,

одвајање подразумева вербалне формуле у родитељском монологу надзора и савета, што казивачи наглашавају интерпункцијом (?!): *Чувај паре, немој да покиснеш, не седи на хладном, немој да касниш, немој да пушиш, немој да се тучеш, ћерко чувај свој образ, немој да идеш са сумњивим људима, не враћај се сама, не качи се са другима.... тихо уђи кад се вратиш*. И како се види ништа још не може да замени остатке стандардних начела заштите младог женског тела и морала на једној страни и мушке "части" на другој страни. Листа императива: *чувај се дроге, склањај се од манупа, пази с ким идеш* у смислу контроле угледа за девојке је много шира него за младиће. Јер, девојке у двострукој улози кћерке и ортакиње, остају у позицији пожељног *објекта* односно женске незаштићености, а истовремено пробијају пут ка еманципацији што често значи приближавање такозваним мушким принципима (о "добрим" и "лошим" девојчицама, Малешевић, 2000: 117-123). Овакав монолог императива је последња дестинација родитељске заштите и ауторитета и онај вечити аларм у главама одраслих док њихова деца постају одрасли.

И време одвајања такође улази у систем ритуалних правила. На питање ко одлучује о времену изласка одговарају – ја, родитељи и ја, искључиво родитељи. У једном одговору *Тимо и ја* садржана је сва симболика ауторитета не само родитеља, већ и друштва у спречавању приватне иницијативе. Међутим, одвајање од контролне зоне иде све више и у правцу продужавања времена пре свега због садржаја који се одвијају у касним сатима. На питање када излазите време је врло растегљив појам: од 20 часова, ударни изласци од 22 часа па до поноћи, а преко викенда и до поласка првих јутарњих аутобуса. И ту се одговори саплићу о један нерешив проблем, па ћу да објасним тај круг. Простори за вечерње изласке су свима намењени, а власници управо тада очекују највећи промет; средњошколци пуне таква места у вечерњим сатима због разноврсности програма, родитељи слежу раменима на новонастале ситуације, јер њихово дете не жели да буде изузетак. Дакле, ноћни живот и његови конзументи постају део општег модела разбијања стандардног клишеа ноћног баука; не заборавимо да је све више отворених књижара, драгстора и свега оног што ноћ замењује за дан, па тиме и све мање разлике између дана и ноћи. Питање је на који начин таква супституција усклађује биоритам младог организма. Изласци, односно слобода кретања свих ових година добија још једног сарадника у виду социјалне кризе: *кад су штрајкови професора време мог изласка је 24 часа*. Свакодневни биоритам и време кризе (штрајкови, бомбардовање, улич-

ни протести) доводе у колизију сваку временску рутинизацију и непредвидљиве тренутке. И с тим су млади научили да живе.

Новчане трансакције између родитељског џепа и личних потреба представљају, такође, параметар у стицању сигурности и статусних позиција на релацији немам-имам-располажем-поседујем. У зависности од родитељског буџета и неких првих сналажења, крећу се и могућности потражње, за неке џепарац *кинта* не постоји, *штекујем или зарађујем, добијам двадесет марака, или 100-200 динара или џепарац, шта је то?!* Финансијске трансакције доводе младе и у позицију сналажења на тржишту *послића и брзих зарада* што често произлази из економске патологије. Коначно, изласци подразумевају и низ поступака који улазе у зону иницијацијских радњи (прве цигарете, прва алкохолна пића, *вутра* – опојне траве, доре, секс). Ритуали, стога, постају важна вредносна скала између владајућих конвенција дозвољеног и недозвољеног. Тако се пролази кроз контролне зоне А – огледала, контролне зоне Б – императива и контролне зоне В – овере од стране друштва. У ритуалном смислу реч је о сету лиминалних фаза на релацији заједница – комунитаси и *vice versa*. На лиминалној клацкалици су надзори и слободе, вокације и артикулације, манипулације и афирмације.

Када говорим о друштву инсистирала сам на њиховом саставу. Изласци средњошколаца подразумевају све више и мешовити састав девојака и младића (још увек није устаљен излазак парова, већ комбинације по петоро, шесторо и надаље). Групни изласци у мешовитом саставу дају могућност слободнијег контактирања и ослобађања у мушко-женским односима и наравно већу сигурност групе у односу на друге. Међутим, улична и друга масовна догађања протеклих година су исто тако учврстили модел мушких дружина или гангова. У навијачким и бунтовним акцијама на улицама могла се препознати младачка бука и бес што је у лудичком смислу извртање свега постојећег где ред замењује хаос, а мушки его достиже херојски статус *добрих батинаша или жртва батина*.

Бити у маси: простор, време и ритуали

У историјском контексту масовни догађаји-спектакли у Београду су ишли од уличних парада педесетих и шездесетих година, затим стадионских спектакла и музичких манифестација по халама и културним центрима, да би деведесетих година маса дефинитивно завладала београдским улицама и трговима у свим контрадикторним формама. И заиста, реч је о енормном броју дога-

ђаја: од политичких скупова провокативног карактера, музичких хепенинга са или без политичких конотација, спортских манифестација и тријумфалних слава, уличних празновања нових година и православних празника, црквених обреда – литија, штрајкова. У том смислу Београд је постао арена – место обрачуна чији су стереотипи утакмице, демонстрације и празнични пирови, али и сцена која произлази из концепта театра (Bobić, 2000: 16, 17). Млади Београђани то потврђују и наводе конкретне догађаје које памте. За разлику од њихових родитеља, овим средњошколцима је масовна бука на простору од Трга Републике, Студентског трга, Васине улице, Теразија, Трга Николе Пашића, Булевару револуције између два здања парламента, постала неизбежна тема и свакодневица. То су уједно и зоне догађања као провокација, престапа, бунта, утилитарности и слобода.

Време догађаја нема периодичну лоцираност. Како се углавном ради о догађајима на отвореном простору, пролећно-летњесења сезона представља погодне периоде организовања позорница под ведрим небом. Међутим, јавна окупљања су била и део зимских сценарија са драматичним заплетима. Временска интеракција се не задржава само на означеним координатама тока ритуала-догађаја. Она се наставља у пољу евокација продужавајући на тај начин своје трајање. Евокативно време покрива реално не већи период од осам до десет година уназад који се огледа у израженом интензитету, обимности и разноврсности запамћених догађаја и доживљаја. Сећања почињу описима одлазака међу масу са пет или шест година, посматрањем с очевих рамена, или у *потна-дубљу ногу*. Први пут с оцем, мајком, тетком, ујаком, сестром и чврсто стиснутих руку између страха и одушевљења. Негде са 14 година креће се у самосталне походе бити-у-маси. За младиће то су углавном фудбалске утакмице, за девојке концерти где се појављују у улози фановки, као и заједничких учешћа у политичким догађајима. Епизоде доживљених искустава на некој утакмици, концерту или митингу у интерпретативном коду преношења порука форми нових систем вредновања, оцењивања, просуђивања. Претпостављате да је реч о безброј случајева и правих животних прича – драма са заплетима које улазе у домен приповедачког жанра. Зашто је то важно? Зато што они успостављају врло сложену мрежу односа у постдогађајном дискурсу вредновања и просуђивања. Уколико је догађај спектакуларнији утолико млади актери приповедачи улазе у драматуршку композицију јунака и пустоловина. Један број описа, доживљаја је везан за инцидентне ситуације туча, конфликта, повређивања, сачекуша, али посебно за прва заљубљи-

вања, љубљења, додиривања и дружења. Евокативна интерпретација и размена искуства је део комуникације међу младима, али и између младих и искустава старијих што успоставља посебан меморијски код генерацијског времена. На основу евокативног поређења могла сам да упоредим три генерацијска периода када је реч о масовним скуповима. Прва генерација средњошколаца раних педесетих година своја сећања базирају на првомајским парадама, прославама 25. маја, друга генерација раних седамдесетих почињу са првим рок спектаклима, гитаријадама или чувеним концертом на Хајдучкој чесми. За трећу генерацију раних деведесетих година кумулативност догађаја – масовних скупова садржана је у одговорима где се наводи: "учествовао сам на много митинга, демонстрација, концерата" (не заборавите са само 16. година). Живети живот масе није само бити део ње, већ је и доживљавати кроз вести и приче: демонстрације и протести 1991-1992. године затим грађански протести 1996/97 и контрамитинзи присталица власти и предизборне кампање, антиратне поворке, блокиране улице, затворени саобраћаји, полиција и кордони. Сећања из садашњости се углавном задржавају на: учешћу на предизборним скуповима и протестним концертима као што је *Изађи на црту* у организацији Г17 и ДОС-а, протестима ОТПОР-а, 5. октобру и свргавању Милошевићевог режима. Дакле, средњошколци су активно учествовали у политичким догађајима, али највише на концертима који су били део изборних кампања у организацијама опозиционих странака, затим антиратних и других окупљања невладиних организација.

Велики музички концерти у виду гостовања из иностранства у време санкција, уступили су места мегазвездама домаће сцене који су протеклих година пунили стадионе, хале и тргове. Шездесет хиљада љубитеља поп мелоса Здравка Чолића нешто говори, али и за поштоваоце тврдог рок звука у виду првих гостовања из Пуле *KUD IDIJOTI* и *HLADNO PIVO*. Време санкција, националистички сценарији владајућих структура ускратили су овим генерацијама а live доживљаје гостовања мегабендова чији су се хитови вртели на западним топ листама. Овогодишњи маркетиншки потези у организовању EXIT фестивала у Новом Саду и других фестивала као што су демо, цез, рок унели су један нов елан код младих да се нешто покреће са мртве тачке.

Спорт, односно фудбал, кошарка и одбојка и даље царују у младачкој свету пражњења. У том смислу нема веће разлике између мањих и већих урбаних центара, јер им је понуда у виду догађаја протеклих година била слична.

Ове београдске генерације мало знају о културним манифестацијама у другим градовима које се углавном одржавају у летњим месецима. Међутим, етно-фолк шатре-позорнице као што су Сабор трубача у Гучи, близу Чачка, шабачки вашар одавно су престали да буду локална светковина, привлачећи младе људе из свих крајева, па и из Београда (хит ове године је долазак рејвера из Београда који су даноноћно лудовали уз звуке трубе на саборском спектаклу у Гучи). Такве тенденције постоје и код оних који посете рођацима у неком од србијанских градова искористе баш у време локалних вашара или сабора. Просторни распоред догађаја је тиме лоциран у више центара који су тако постали означене и означавајуће категорије припадности и опредељености (вид децентрализације), или само ритуалне екстазе.

Имајући у виду редослед и степен ангажовања може се издвојити неколико врста активизма код средњошколаца: медијски активизам (праћење догађаја путем медија и интернета), комуникацијска мрежа (размена информација у породици, међу пријатељима), активизам директног учешћа у маси, један мањи број информатора је назначио и свој допринос у организационим активностима на пример дељењу пропагандног материјала и др. (упоредити с резултатима истраживања омладинског активизма крајем осамдесетих: Кузмановић, 1990: 76-106).

Логика дизајна масовних окупљања подразумева две важне категорије: број и знамења односно визуелне ефекте. Излазак у групи међу масу исто је толико јаван колико и приватан. Ако се маса људи схвати као једна уситњена громада, онда је и домет запажања, представљања и приказивања сваког појединца у њој ограничен. Ипак, јавно представљање у маси значи поглед мноштва и тако се вероватно свако осећа, као МИ. Друга страна је крајње приватна, јер се ограничава на учеснике-посматраче који остварују најближу комуникацију и то је приватна зона у маси. Присуствовање на неком масовном догађају има свој ритуални систем, али такође представља и непоновљиве случајеве. Младићи и девојке када се издвоје из кућног контролног пункта, препуштени су сопственим одлукама или намерама које диктира припадност неком гангу односно ритуална правила једног масовног догађаја. Самостална и групна намера или одлука је први корак у акцијама. Намера и одлука је мотивисана одређеним сазнањима као што су могућност одсуствовања из школе, или бити у мноштву као број да нас буде више и да цитирамо оне на супротној страни, да се директно учествује у догађају као могући сведок и очевидац, могућност потпуне перцепције, видети и бити виђен,

јавно исказати своје мишљење и коначно до потпуног масовног трансa. Учешће у јавном ритуалу, улазак у масу има своја правила понашања, активности и интеракције. Фанови на концертима, навијачи на утакмицама, демонстранти на протестима своје активности испољавају у максималном телесном ангажовању, израженој перцепцији и вербалној буци. Зато је важно и тачно се зна у ком простору је врућа зона догађаја – за фанове близу бине која је гранични праг с недодирљивим фронтменима, за навијаче она страна која се највише таласа на утакмицама, за демонстранте тамо где је могућ судар с противничком страном. У зависности од понашања појединаца, публика се групише на оне мирније који заузимају безбеднија места посматрача-гледалаца и активисте или јуришнике. Масовни догађаји на којима учествују адолесценти нису само уређени системи ритуалних радњи и понашања. Спознајни делокруг обухвата и бројна искуства (директне доживљаје) као посебне случајеве емотивних реакција. На питање: Шта те највише фасцинира на масовним скуповима одговори гласе: у позитивном смислу *лудница, фрка, рибе, сложеност, бројност, заједничка енергија и кад сви запевају у глас, напети тренуци, еуфорија*; у негативном смислу: *опасно по живот, опасност од бити прегажен, наливање алкохолом и туча, увек се појави неко ко све то поквари*. У ова два синтагматска низа долази се на терен психолошких предиспозиција човек-маса у правцу растерећења и ослобађања, лудичких порива, асимилације једно у друго, ероса и мимезиса.

Када симболи одлучују: паралелни и супротстављени стилови

Када говорим о концертима, утакмицама и протестима то аутоматски укључује ознаке и симболичке поруке као релевантна изражајна средства у интеракцијама протагониста. Дакле, зна се да су изглед, понашање, звук – музика, вербални изрази – паролe, изражавање – жаргон, основни репрезентативни носиоци догађаја као екрана. Препознавање у маси истомишљеника или супротних страна зато одговара спољним ефектима нпр. ношења исцепаних и похабаних фармерки, зихернадли, мартинки, или бити ћелав носити трегере, форсернице, фајерке; или бити окићен црвено белим шалом и по могућности ратничким навијачким бојама на лицу; а на минулим протестима имати бар неки детаљ у виду песнице или српског знамења. Одговарајуће телесно плакатирање и шок тактике иду у корак и с понашањем. На концертима с тврдим рок

звучком ове генерације фанова у тренутку извођачке кулминације на stage прибегавају тзв. шуткама међусобном шутирању и гурању, али како наглашавају без повређивања и повређених, затим искакању на сцену у директном доживљају близине својих звезда (демо фестивали подразумевају и директно укључивање појединаца на stage). Остали који се не декларишу као фанови издвајају нека општа начела својих имица, бити *откачен*, *убичајен*, *урбан*, *модеран*, *свакодневни outfit*. Ове генерације навијача на утакмицама суочени су с комплетним сценаријем ратоборног хушкања, провокација и конфликта који фаворизују офанзивне телесне покрете, ношења реквизита у виду петарди, бакљи, шипки, кајли, националних ознака и јуришничког жаргона... С друге стране то су и веселе навијачке дружине које се труде да заузму мирнија места да не би добили *чекић у главу*. Већ ово наговештава улазак у зону политичких догађаја као новонастале свакодневице. Без обзира о којој врсти (не)активизма се ради ови млади људи су оверили своје године на политичкој сцени. *Нисмо могли да бирамо, били смо део тога*. Политичко плакатирање је стога постало животни модус односно културни стил. *Носила сам беџеве, дувала у пиштаљку: кад сам већ млада да гласам, онда бар могу да будем гласна и окићена*.

Изглед, понашање, језик масе у симболичком систему значења може се пратити на основу аналогичности културних стилова и центара моћи и хомологија као сагласности моде, музике, понашања и жаргона. Колико год су се неке идеолошке премисе провлачиле кроз стилове младих седамдесетих и осамдесетих година, београдска поткултурност је била аполитична. Артифицијелна слика живота у којој су се ранијих година препознавали *комформисти*, *анархисти*, *морбидни или нормални* (Прица, 1991: 145), сада се препознаје у сопственој стварности. Актуелна друштвена раслојавања вуку за собом и раслојавања међу младима које је Ратка Марић класификовала у зоне стилова *ратничког шика* као *присутне погоне изражавања*: тривијални патриотизам, дизелаша у *оазама псеудоимперијалне моћи*, кримоси, рекеташи, зоне нултог учинка или "обични", зоне невољника и губиташа, зоне заноса (Марић, 1998: 25). Додала бих још и зону православно "освешћених" рокера. У време друштвене кризе, наглашених политизација и идеологизација успостављају се оштре границе супротности и анимозитета. Рефлексија политичких и националистичких антагонизама до 2000. године испољавала се у поједностављивању културних стилова на турбо и рокере, односно политичког етикетирања власти – турбо и опозиције – рокери или патриоте и издајнике односно лојалних власти

и нелојалних. Јасно означавање једнообразних културних стилова медијски су вођени кроз "ружичасту оазу" новомиксованих мутаната. Тако се у време кризе минимизира свака културна разноликост да би се дала предност, евентуално, двома супротстављеним странама (нпр. рокери и турбовци), што је пожељно у сфери контроле и без конкуренције. Међутим, за адолесценте умножавање и конкуренција културних стилова иде у правцу престижа и стварања позиција међу фановима и следбеницима што умногоме усложњава понекад поједностављену симболичку слику супротности. Издвајам жаргонски дискурс провокација између носилаца различитих културних стилова: за денсере и турбофолковце панкери и коровци (присталице хардкор звука) су клошари, а за панкере и коровце турбоденсери су *фенсићи*, или *дизелаши*, *џанкери*; коровце и припаднике скинса панкери зову *ћелавци* и *нацисти*, они који нису укључени у друштвени живот изван школе носе назив *молекули*, *има* и *оних обичних*, а они који су неупадљиви посматрачи везани само за ТВ *бескичмењаџи*. Године заплета су сигурно утицале на поремећеност комуникације код младих у правцу непријатељских груписања. Навијачки поклочи су постали својеврсни културни и политички означитељи друштвених груписања. У погледу груписања навијача, добила сам следеће одговоре: *делије* (навијачи клуба Црвена звезда), *гробари* (навијачи клуба Партизан), *грађевинари* (навијачи клуба Рад), *романтичари* (навијачи клуба ОФК), *сланинари* (клуб Војводина), *вitezови* (клуб Обилић). Не улазећи у њихову идеолошку етикецију, саговорници су се сложили да су већина навијача "они врући" националисти. Дакле, масовни скупови протеклих година су права вербална арена у непријатељском одмеравању снага које су се често завршавале групним крвавим конфликтима.

Хомологија основних одлика стилова на релацији мода-музика-жаргон упућује на паралелизам супротности који иде у правцу одређених компромиса *такав стил ме не занима*. То је у ствари неки прећутни договор о културним аутономијама и њиховом деловању, односно културни плурализам. Изазови у ери плурализма стилова и јавних догађаја још увек нису довољно артикулисани, јер је централизација националних интереса маргинализовала умножавање урбаних могућности алтернативних деловања. Адолесцентски код бити-припадати подразумева и трансфере, односно прелазак из једног културног поља у друго. За те године и јесте уобичајено експериментисање, потреба за променама и игра с културним формама. Трансфери у тим годинама нису ништа ново и необично, али у друштвима кризе они често добијају смер екстрем-

ности: панкер – скинс – отпораш; или била је нормална али сад је фенси и спонзоруша. Овакво маркирање показује у ком правцу се креће тежиште у верификовану друштвених вредности (националистичко – православно – патриотско или еманциповано – глобално, бунтовно или униформисано или... И где су ту у причи родитељско наслеђе и институционални канони? Могуће је да се то креће у правцу симболичког копирања старијих у сфери јавних догађања и рекомбинације родитељске културе или у правцу симболичког отпора свему што подсећа на моћ контроле и конкурентске позиције између сазревања и старења.

Будућа садашњост у ритму спектакла

Свеобухватна сценска машинерија звана спектакл и даље има своју подлогу у јавним, масовним скуповима. Ласери, цинглови, бимови и сви остали електронско-дигитални реквизити дају сваком масовном догађању био то политички митинг или музички концерт једно лице које тинејџерске генерације брзо савлађују. Посебно ме је занимало како млади размишљају и какве представе имају о јавним догађајима, спектаклима на другим просторима изван њиховог искуственог делокруга. Млади Београђани у својим жељама показују изразиту културну жеђ за дешавањима у свету која им још увек нису доступна и чија је продукција у енормној експанзији. Та културна жеђ се не огледа у незнању, млади су добро информисани о свему што се дешава у свету путем медија и интернета, већ у сазнању да тога *тамо има*, а овде *нема*. Оно што сматрају да је заједничко већини младих ма где живели то је вечити несклад између понуде и финансијских могућности у конзумирању искуствених доживљаја. Избора немају, јер се организатори и аниматори јавних догађаја труде да заокруже свој салдо. *Мислим да има много места за проводе и разне догађаје и овде и тамо, али мислим да већина мојих вршњака не могу то себи финансијски да приуште. Зато нас радују велики бесплатни догађаји на улицама и трговима или било шта где можеш да прођеш са кокаколом и пивом, оно за "и" и где се дисање не наплаћује.*

У упитнику сам пружила могућност младићима и девојкама да за тренутак постану савременици своје будућности. Испред овог сада постоји велики простор будућег и они то добро знају. Није реч о предвиђањима, већ о надањима, не о визијама, већ о остварљивим догађајима тамо-негде-у-свету. Морам признати да саговорници имају добру информативну подлогу о светским спектаклима или бар о неким глобалним трендовима. Кад би било: свет-

ско првенство код нас, фестивал у испијању пива, масовни хепенинг о уништавању расне нетрпељивости и спасавању животиња, окупљање светских извођача, велика журка као на плажи Ибице (постоји река), рок фестивал свих генерација и матораца и њихових потомака, нешто као love parade у Берлину, свргавање сваког диктатора на тргу ... *Слике у главама* отварају аспирације, интересе и жељене вредности младих. Педесетак одговора Београђана сигурно не дају слику шаролике структуре младих. За један број младића и девојака, улични-догађаји и масовни спектакли ће и даље креирати урбани имиџ, наглашавајући да садржаје треба окренути појединцу у маси. Ако сам разумела њихове жеље, ма колико биле неостварљиве, оне проистичу из друштвене девијација, ретардације и изолованости, али и реалних жеља живети-као-сав-остали-свет. На дизајнерима јавних догађаја и спектакала је да прате пулс младих и истовремено да их креативно и естетски осмишљавају. Знају они добро ко пуни улице и хале. У интерактивном дослуху између младих као актера јавне сцене и креатора јавне сцене постиже се умеће ка естетизацији комуникације.

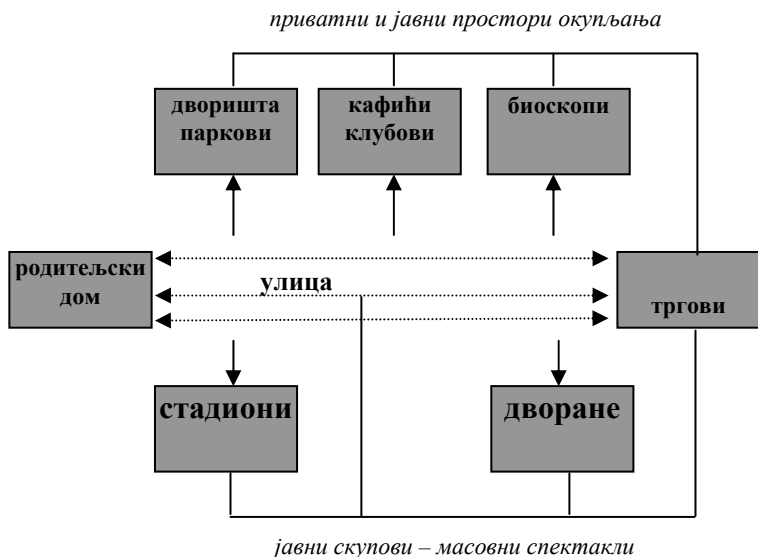
Могући методолошки синопсис

Корпус интеракција:

- просторна интеракција – локације окупљања у односу на врсте окупљања
- временска интеракција – време догађаја у односу на време интерпретације
- ритуална и догађајна интеракција – радње и ознаке
- симболичка интеракција – културни стилови и центри моћи

Простори окупљања

Временска интеракција

T1 период животног циклуса – период адолесценције (доба младости у раздобљу средње школе)

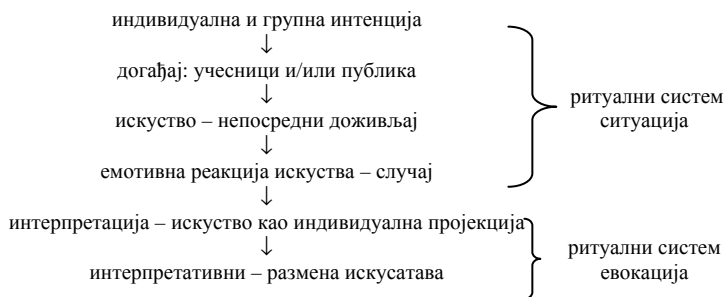
T2 период друштвене кризе, политичких сукоба и ескалације масовних скупова од 1990. године

T3 интервал евокативне интерпретације – искуство из непосредне прошлости

↓
сећање из даље прошлости (период 8-10 година)

↓
сазнања из наслеђене породичне прошлости
(приче родитеља и других сродника)

Ритуална интеракција

Литература:

- Bobić, Miloš 2000: Grad između arene i scene у: *Urbani spektakl*, CLIO, YUSTAT, Beograd.
- Deca krize, omladina Jugoslavije krajem osamdesetih 1990: Institut društvenih nauka, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje.
- Gerc, Kliford 1998: *Tumačenje kultura I*, Biblioteka XX vek, Beograd.
- Kuzmanović, Bora 1990: Socijalni i politički aktivizam omladine, у: *Deca krize*, Institut društvenih nauka, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje.
- Малешевић, Мирослава 2000: Проблем одрастања основношколки у Београду у: *Животни циклус*, Етнографски институт с Музей, Софија.
- Марић, Ратка 1998: *Potkulturne zone stila*, Kultura 96.
- Прица, Инес 1991: *Омладинска поткултура у Београду, симболичка пракса*, Етнографски институт САНУ, Посебна издања 34, Београд.

Мирослава ЛУКИЧ-КРЉСТАНОВИЧ

VOX ADOLESCENTIAE: МОЈТ ОБЩЕСТВЕН ЖИВОТ И СПЕКТАКЉ

Жизненият циклъ на индивида и обществените събития – публичните ритуали и празненства, представляват релевантните координати на социалната действителност в периодите на криза. В работата са представени резултатите от изследванията, проведени от автора сред средношколци в Белград през 2001 година. Целта е да се акцентира на проблема за въздействието на публичните масови прояви върху процеса на съзряване на младежите и съответно – доколко навлизането в публичната сфера оставя емпирична дия при формирането на жизнения стил и културните концепти.

Miroslava LUKIĆ-KRSTANOVIĆ

**VOX ADOLESCENTIAE:
MY PUBLIC LIFE AND SPECTACLES**

The individual life cycle and the public life represent the relevant coordinates of the social reality, especially in crisis. Young people who just have stepped into the adolescence become the significant agents in the planes of public life, customs, rituals, ceremonies (from the immatriculations and the celebrations of the end of the school, going out and having fun with the friends, internet communication, to their presence and engagement at various mass-happenings, such like the sport manifestations, the musical spectacles and the political meetings). My intention in this paper is to point out the significance of the public gatherings for the process of high-school students getting mature, and respectively to point out the way the entering the public sphere experientially marks the creation of the life-style and of the cultural concepts, especially in the time of social crisis and transition. I did the researches amongst girls and boys living in Belgrade during 2001 (over 70 high-school students underwent the questionnaire, while part of them took part in the open discussions on this topic). The adolescent personality was identifiably marked according to the affinities, the image, the cognitive thought, and the cultural and the ideological destinations in the complex network of spatial, temporal and ritual interactions. Such network indicates multifarious structure of cultural and social stratification, which either function parallelly or which are mutually exclusive on the symbolic level. The image, the behaviour, the language of mass in the system of the symbolic meaning, all could be observed based on the analogies of the cultural styles and of the centres of power which design the public scene; they also could be observed based on the homologies as the agreements of fashion, music, behaviour and slang

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

392/393 (497.11-21) (063) (082)

392/393 (497.2-21) (063) (082)

ОБИЧАЈИ животног циклуса у градској средини /
(уредник Зорица Дивац). – Београд : Етнографски
институт САНУ, 2002 (Београд : Чигоја штампа).
408 стр. : илустр. ; 21 см. – (Посебна издања /
Српска академија наука и уметности, Етнограф-
ски институт : књ. 48)

Текст на срп., енгл. и буг. језику. – Тираж 500. –
Стр. 11-13: Предговор / Никола Пантелић. – На-
помене и библиографске референце уз текст. –
Библиографија уз поједине радове. – Резимеа на
енгл. и буг. језику.

ISBN 86-7587-024-8

1. Дивац, зорица

а) Животни обичаји – Србија – Зборници б) Жи-
вотни обичаји – Бугарска – Зборници

COBISS-ID 99654668